

spem lætitiæ, postea autem bonæ lætitiæ fructu accepto, propria iis, qui digni sunt, lætitiæ, » ait Nysseus et Auctor *Catena Græcæ*. Hinc multi felicitatem constituerunt in lætitiâ. Unde Aristoteles, lib. VII *Ethicæ*, vocem *μακάριος*, derivata *μακάριον* id est gaudere, lætari, quasi *μακάριος*, hoc est beatus, sit qui valde lætatur. Et S. Isidorus, lib. X *Origini*: « Beatus, ait, dicitur, quasi bene auctus, scilicet habendo quod velit, et nihil patiendum, quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia quæ vult bona, et nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas, inquit, et propter bonum operandum rationalem naturam lætari, natura comparatum est. » Et Thaumaturgus: « Hæc sola, ait, voluptas divinitus obvenit, si rebus gerendis iustitia præeat. » Hinc olim anachoreæ, et nunc veri religiosi semper sunt læti; adeoque S. Antonius ex sola mentis lætitiâ a ceteris omnibus dignoscatur, teste S. Athanasio in ejus Vita. Vide Hieronymum Platam, lib. III *De Bono status religiosi*, cap. II et seq. Ex adverso de voluptatum gaudiis *ἡδοναίσις*, mellifelleis et amarulentis, sic scribit S. Chrysostomus, homilia *De Compunctione*: « Ut homines ægri, inquit, cum multis febribus aguntur, si in aquas semel ipsos frigidâ immerserint, ad præsens sibi aliquid quidem videntur quæsiisse solatii, multiplicatas vero flammâ febrium sibi separant: ita et nos agimus, cum consentientiæ stimulus agitur, si mera externas gaudii et lætitiæ causas queramus. » Idem, homil. 63 ad *Popul.*, docet mundi gaudia parere tristitiâ, gaudia vero spiritus durare et crescere: « Bona, inquit, est talis lætitiâ, omni mundana melior lætitiâ; ita lugentem omnibus gaudentiis propono. » Et infra: « Propterea gaudio lætamur inutili, quod est mundi, quod statim exstinguitur et infinitos parit merores. Tristemur potius tristitiâ gaudii genitricis, non autem lætitiâ tristitiæ parante gaudemus. Lacrymas fundamus, multam seminantes voluptatem: neque risu rideamus deultum stridore nobis pariente. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur: neque delicias queramus, ex quibus multa tribulatio paritur et angustia. »

Et videt bonum, — id est gustat bonum, puta comedit, et bibit rem sapidam, ac illa fruatur, seseque oblectat. Visus enim, quia sensuum nobilissimus, metonymice pro gustu et quovis sensu sumitur.

Quare quod Nysseus ait: « Videt bonum, » id est, « facit bonum, » puta vacat pietati et bonis operibus, mysticum est, non litterale. « Quia, inquit, quod est cibus et potus corpori per quæ conservatur natura, hoc est animæ ad bonum adspicere, et hoc est vere donum Dei, in Deum detixos habere oculos; et sicut homo carnalis in comedendo et bibendo habet vires: ita qui ad bonum adspicit, » etc. Atque Auctor *Catena Græcæ*:

« Nihil sic nutrit, et adquat animam, quemadmodum virtus et scientia. »

Hoc nonum Dei. — Scilicet insigne et eximium. Hebraice, donum *Elohim ipsorum*, q. d. Hoc donum est peculiare numinis et provisione: hanc enim significat *Elohim*; Campensis, *domum Dei manifestum esse putat*; Chaldeus, *atque deo qui edidit et dabit, si hic toto aro indulserit, et filiis mortua fructus laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur summo beneficio affectus a Deo*; Didymus in *Catena Græcorum*: « Exploratum habeo temporalium hunc rerum usum cœlestis homini obvenire, dummodo iustitia actionum omnium dux sit. » Causam dat S. Chrysostomus, homil. 1 in *epistol. ad Corinth.*: « Is, inquit, qui spirituali gaudio fruatur, a merore arripui non potest; sed probe undique armatus ingruentia tela propulsat: etiam quibusvis armis violentior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur. » Et mox: « Contra vero qui terrenis voluptatibus affluit, a quibusvis arripit et expugnari potest, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levissimo ictu sauciatur. »

14. DIDICI QUOD OMNIA OPERA, QUÆ FECIT DEUS, PERSEVERENT IN PERPETUUM: NON POSSUMUS EIS QUIDQUAM ADDERE, VEL AUFERRE, QUÆ FECIT DEUS UT TIMEATUR. — Arabicus, *cognovi omnes creaturas, quas creavit Deus, futuras in æternum servaturas ordinem et statum suum; neque potest addi eis, aut diminui ex eis*; Septuaginta, *super illud non potest adici, et ab illo non potest auferri*; Syrus, *super illo non est addendum, et ab illo non est diminuentum*.

Quæres, quomodo hic versus necitatur et coherent præcedentibus?

Primo, Cajetanus: Hebræum *לעולם leolam*, inquit, id est *in perpetuum*, verti potest *in sæculum*, q. d. Quidquid facit Deus, illud erit in suo sæculo, in sua temporis periodo, ut idem hic dicitur, quod vers. 1: « Omnia tempus habent: » sed hoc frigidum est, obscurum et coactum. Sic enim dixisset *בְּעוֹלָם beolam*, id est in sæculo, non *leolam*, id est in sæculo, sive in perpetuum. Quare minus apte quoque vertit Campensis, *quidquid facit Deus, erit quale ipse id esse vult*.

Secundo, Thaumaturgus hunc versum necht cum eo quod immediate præcessit, scilicet moderate comedere, bibere, et frui labore suo, esse donum Dei, si mirum illa fiant hoc fine, ut per ea tendamus ad bona cœlestia et perpetua. Unde sic paraphrasticè vertit, *quæquam non infelix terra ex Deo esse, etiam si temporalibus fruamur, modo per ea duce iustitiâ duamur in cœlestia, æternitaturaque nunquam opera*.

Tertio, Hugo Victorinus per opera Dei accipit iudicia Dei, præsertim prædestinationis electorum et reprobationis impiorum. Favet versus Chaldeæ: Scio, inquit, in spiritu prophetiæ, quod omnia quæ fecit Deus in sæculo, sive bonum, sive malum, quidquid determinatum est ex ore ejus, hoc erit in sæculo: neque est potestas viro, ut addat eis, nec auferat

potestatem minuendi: et in tempore quo venit vindicta in sæculo, Deus fecit ut timeant filii hominis a facie ejus. Dilucidius ex Costo, *pervidi etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo præbis et sapientibus, etc. ut eum observent homines et colant*.

Verum hæc omnia mystica sunt, non litteralia et genuina.

Quarto, noster Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionem cordis humani vicissitudinem, quæ nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abjicit, etc. uti dixit initio cap. ut illi hic per antithesim opponat Deum, in quo est constans divine nature firmitas et æternitas, juxta illud *Jacobi* 1, 17: « Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. » Humana igitur opera sibi invicem in orbem succedunt abeuntque cum tempore: unde is semper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus et mutamur in horas; vetera fastidimus, nova semper sectamur. At Dei cogitationes et opera firma sunt, sibi constant, durantes in perpetuum; voluntas ejus immutabilis est: quod semel voluit semper vult, ac decreto a se tempore assequitur. Rursus hanc gnomen refert ad id quod præcessit: « Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est, » ut significet Salomon, quæ cum fragillitate, moderatone, pietate, conjuncta sunt, ea operâ Dei esse, Dei dona esse quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria et inconstanti fortuna, sed perpetua esse et constantia.

Quinto et genuina, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, sed remotius et superius, puta ad vers. 1: « Omnia tempus habent, » etc. et ad vers. 11: « Cuncta fecit bona in tempore suo. » Dat enim antithesim duplicem inter opera hominum et opera Dei: prior est, quod opera hominum non durent, nisi stato, illoque mediâ tempore; Dei vero opera durent in perpetuum. Posterior, quod homo pro tempore opera mutet, iisque aliquid addat vel detrahat, eo quod dimiuta et imperfecta sint; Dei vero opera perfecta sint, ideoque nihil eis addi aut detrâhi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo sunt; tum earumdem conservationem, providentiam, et gubernationem, qua facit ut omnistato tempore sibi succedant, nunquam sit tempus vivendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc evellendi, etc. Hæc enim successio ex lege Dei est continua et perpetua. Igitur licet quoad individua singuli homines, eorumque opera in orbem succedant et abeant, aliis novis succedentibus, tamen Deus facit, ut quoad speciem eadem perdurent, scilicet ut successio individuum cuiuslibet speciei, tum animalium, quam rerum et actionum quarumlibet sit perpetua jurgiterque continet, scilicet usque ad consummationem sæculi. Et hoc maxime spectat hic Salomon, ut patet tum ex connexione hujus vers. cum vers. 1,

et ceteris sequentibus hucusque; tum quia ita se explicat vers. sequenti dicens: « Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, jam fuerunt: et Deus instaurat quod abiecit. » Ne quis enim cum temporum rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta et opera mutari, occurrat, assu-ritque Deum, Deique opera et decreta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum, quia Deus facit ut res incorruptibiles, quales sunt angeli, animæ, cœli, in seipsis semper durent; corruptibiles vero durent non in se, sed in continua novorum individuum successione. Deus enim procurat et efficit, ut sit constans perpetua temporum rerumque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen et providentiam, ejusque proprium est munus et officium: perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare; quare homo nil ei addere potest, nil detrâhere, vel auferre; ideoque frustra si reluctabitur vel obniletur, quia certo eveniet id quod ornamur, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porro D. Thomas, II, *Quæst.* XVIII, art. 2, ad 2, hanc gnomen extendit ad legem veterem, cui successit lex nova. Lex enim vetus per novam impletur, perficitur, et quasi perpetuatur; quoniam de lege proprie hic *non* sit sermo. Ita, ut dixi, hanc gnomen explicat S. Hieronymus: « Nihil, ait, est quod in mundo sit sol. Solus cursus et lunæ vires et terræ, arborumque succitas vel viror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et idcirco Deus certa ratione cuncta moderatus est, et jussit humanis usibus elementa servire, ut homines hæc videntes intelligant esse providentiam, et timeant a facie Dei, dum ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorem. Invisibilia enim Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et divinitas. »

Ex hac gnome, quod omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thomas, I part., *Quæst.* CIV, art. 4, colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem, *Quæst.* LXV, art. 1, ad 1, ex eadem docet creaturas quo magis appropinquant Deo, eo magis perpetuari et esse incorruptibiles: unde corpora mixta solummodo substantialiter quoad formam, cœlos vero mutari quoad locum, angelos vero in se mutari duntaxat quoad actus internos cognitionis et voluntatis. Vis ergo magis magisque firmari et stabiliri? mentem tuam magis magisque junge Deo.

NON POSSUMUS EIS QUIDQUAM ADDERE, NEC AUFERRE. — q. d. Non possumus novis rerum species producere, quæ non produxerit Deus; nec etiam species a Deo productas possumus auferre et interimere. Rursus non possumus statum temporum successione, cuique actioni et rei a Deo præstitam, immutare vel invertire. Insuper ni-

nihil est in mundo superfluum; nihil etiam deest, quod faciat ad ejus complementum. Ipsamet animalia noxia et venenata etiam homini profunt, quia eum aut penaliter laedunt, aut salubriter exercent, ut utiliter probant, aut ignominanter docent, » ait S. Augustinus, lib. III *De Genes. ad litt.* cap. XVII. Esto enim possit homo ex commixtione variarum specierum simplicium, novam mixti speciem producere, ut patet in pharmacis, in monstris, in mulis, leopardis, lyciscis, etc.: haec enim primitus non creavit Deus, sed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum asinis, nati sunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati sunt leopardi; ex commixtione leporum cum canibus, nati sunt lyciscis: tamen tota vis novae haec species producendi est in natura utrique animalis a Deo indita; ac proinde haec ipsa primitus produxit Deus, non formaliter in seipsis, sed causaliter quasi in semine et radice. puta in animalibus ex quorum commixtione ista nascuntur.

Tacite haec sententia Salomon hominem advocat a vano labore, aequae ac timore; nam per eum nulla rei fit accessio sine Dei ope, nec ulla decessio sine Dei nutu et voluntate, juxta illud de justis *Psalm.* XXXII, 41: « Non minuentur omni bono, » q. d. Nemo justis vel minimam partem voluptatis, gaudii, aut victus eripere poterit, quia Deus eos fovet, et prospicit. Omne enim Dei opus est efficax, ratum et firmum, cum vice versa omne opus hominis ex se sit inefficax, irritum et cassum.

QUE FIT DEUS UT TIMEATUR. — dum immensa ejus potentia, sapientia ex operibus et gubernatione jugiter aestimatur et celebratur; Hebraea, ut timeant (homines) a facie ejus; Arabice, et Deus fecit ut terreantur a facie ejus; Olympiodorus, ut timeant faciem ejus; Campensis, in hoc fecit ut nos illum revererentur; Thaumaturgus, reverentia enim et admiratione digna sunt Dei opera, ac consequenter ipse Deus multo magis, ut exultemus ei cum timore; S. Hieronymus, Deus haec omnia fecit, ut timeant homines ab eo quod semel dispositi in aliud declinare (ut se totos divina dispositioni et legi subdant, nec aliud illi repugnans attentent); pulchre autem temperavit dicens: Ut timeant a facie ejus, vultus quippe Domini super facientes mala, *Psalm.* XXXIII. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab *אלה* *ala*, id est adjuravit, obligavit, obstrinxit, quod Deus omnia creando, creaturas juramento sibi obstringat ad sui timorem, cultum, et amorem, uti dixi *Genes.* III. Timor Dei enim in Scriptura comprehendit Dei metum, amorem, reverentiam, obedientiam, cultum illi quasi summæ majestati, summæque potestati, providentiae et beneficentiae debitum. « Primum in orbe Deos fecit timor, » ait Statius. Unde et nonnulli, inter quos est S. Clemens Romanus, *epist.* 1, nomen Deus, sive *teos*, derivant a *timor*, id est timor. Quis enim non timeat Deum ful-

minantem, tonantem, ventis, procellis et terræ motibus omnia quassantem? quis non amet dantem fruges, fructus rerumque copiam? Sic Deus a Jacobo vocatur timor Isaac, id est quem timebat et reverebatur Isaac, *Genes.* XXXI, 42. Et Deus, *Malac.* I, 6: « Filius, inquit, honorat patrem, et servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? et si dominus ego sum, ubi est timor meus? » Deo enim, propter summum dominium et imperium necis et vite, cœli et gehennæ, debemus summum timorem; eidem quasi summo omnium patri debemus summam honorem, summam obedientiam et summum amorem. Hinc *Job* cap. XXXI, 23: « Semper, inquit, quasi timentes super me fluctus timui Deum, et pondus ejus ferre non potui. » Et S. Joannes, *Apoc.* cap. XV, 3: « Magna, ait, et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: justæ et veræ sunt viæ tuæ, Rex seculorum. Quis non timebit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, et adorabunt in conspectu tuo. »

15. QUID FACTUM EST, JESUM PERMANET: QUE FUTURA SUNT, JAM FUERUNT: ET DE S. INSTAURAT ID QUID ABIT. — Hebraea, id quod fuit jam est, et quod futurum est jam fuit, et Deus requirit id quod persecutio subjacet. Hoc enim est Hebraea *אירא נירדאפ*, quod quidam vir doctus vertit, quod *rap-tum* est; sed hallucinatus est: *nirdaph* enim censuit per metathesin esse *נרדאפ*, id est *rap-tum*, cum hæc duo, litteris licet affinia, significatione tamen sint valde diversa; radix enim *דאפ* *radaph* significat persequi, *נרדאפ* vero rapere. Inculcat et confirmat id quod dixit vers. precedenti, nimirum perpetua esse Dei opera, perpetuamque rerum temporalium successionem, v. g. « Sol qui nunc oritur, et antequam nos essemus in mundo, fuit, et postquam mortui fuerimus, oriturus est, » ait S. Hieronymus. Et: « Homo fuit, homo etiam est: arbor fuit, arbor etiam est, » ait Olympiodorus. Idem dixit cap. I, 9: quare plus hic non addam.

Pro Deo instaurari id quod abit, Hebraice est, *Elohim* querit vel requirit persecutum vel insectum, id est preteritum, hoc est, Deus restituit et restaurat ea, quæ a tempore insequenti abrepta sunt et jam preterierunt. Unde Campensis vertit, *astutiae namque recitat, quæ velut fugata hinc obstruunt; et Vatablus, Deus inquirit id quod ab insequentibus propellitur*. Inquit, id est instaurat. Sic *David Psalm.* CXVIII, 176, petit se a Deo queri, id est instaurari. Et *Job*, cap. III, 4, rogat Deum, ut non requirat, id est restituit diem, quæ natus erat; et S. Hieronymus: « Deus requirit id quod perit, quod expulsum est, quod esse cessavit. » Tempus enim preteritum pulchre dicitur a presenti et futuro propelli, et ab eo velut insequentem persequi pati et fingi, sicut in flumine aqua procedens a sequenti propellitur et fugatur.

Porro Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præscientiam et decreta voluntatis divine, quæ semper durant; sic enim verit, juxta præscientiam Dei ea, quæ olim sunt facta, nunc existunt: et futura perinde certa sunt, atque si nunc sint facta; et Campensis, quod fuit olim nunc est, et decretum fuit olim, ut etiam temperibus futurum esset; insuper Hugo Victorinus censet hanc gnomen accipiendam esse, « non solum de operibus Dei, quibus creaturarum mundi disponit, quod sine mutatione et confusione ordinis maneat in æternum, sed etiam de dispositione judiciorum ejus, quod legem providentiæ suæ non mutant, ut fiat quod ipse non disposuit. »

Hinc et alii hanc gnomen et præcedentem accipiunt de judiciis Dei, quibus bonos premiat, improbos punit. Hæc enim licet Deus ad tempus intermitat, tamen mox rursus revocat et instaurat. Quocirca Septuaginta et Syrus vertunt, Deus requirit eum qui persecutionem patitur; Arabice, et Deus requirit petrum; Symmachus, Deus inquirit pro tuis, qui venati expelluntur, q. d. Deus vindicet innocentis injuste afflicti injurias et necem, uti vindicavit cædes martyrum occidendo persecutores, Nerone, Decium, Diocletianum, etc.: per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria et quasi vita restituitur et instauratur. Ita S. Hieronymus: « Et Deus, inquit, queret eum qui persecutionem patitur: utitur hoc testimonio in persecutione gentilium, ad consolandum eum qui in martyrio perseverat. Et quia omnes, juxta Apostolum, qui pie vivere volunt in Christo, persecutionem patiuntur, habent consolationem, quia Deus querit persecutionem patientem, sicut requirit sanguinem interfecti, et venit querere quod perierat, et erroneam ovem suis humeris ad gregem reportavit. » Et Thaumaturgus: « Is qui injuste læsus est, inquit, Deo auxiliatore utitur: » nam, ut ait *Ecl.* cap. I, 29: « Usque in tempus sustinebit patiens, et postea redditio juvenilitatis; » et Christus: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum celorum, » *Matth.* V: citat utique hunc locum Lucifer Calaritanus Episcopus in *Apologia* pro S. Athanasio.

Accedit Chaldeus. Sed ipse hanc vindictam prorogat usque ad diem judicii: *In die judicii magni*, inquit, futurus est Dominus, ut requirat eorum et superem de manu impij, qui persecutus est eum.

Anagoge, Deus in resurrectione instaurabit corpus, quod perit, quodque passum est in martyribus, ut reviviscat et gloriosum resurgat. Ita S. Hieronymus.

16. VIDI SUB SOLE IN LOCO JUDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO JUSTITIE INIQUITATEM. — Campensis, in quo regnat impius; alii, in quo dominatur impietas vel iniquitas.

Porro Codices Septuaginta hic variant. Vaticani

enim habent, et adhuc vidit sub sole locum judicii, illic impius: et locum justitiae, illic pius; quam locutionem secutus Arabice vertit, *cognovi quosdam sub sole locum judicii, ubi est enim apostatus; et locum justitiae, et ibi est fidelis*; nimirum pro *ἀπίστῳ*, id est impius, nonnulli legerunt *ἀπίστῳ*, id est pius. Sic quoque legit Lucifer Calaritanus, *Apologia*, pro S. Athanasio: quod aliqui exponunt, q. d. Vidi paradysum preparatum piis, et gehennam preparatam impiis. Unde Thaumaturgus, vidit, inquit, in infimis partibus purgationis quidem barathrum impij recipiens, piis autem locum alium tranquillum. Sic et Olympiodorus, qui dubitat an paradysus sit in terra, an in cœlo, eo quod dicatur hic esse « sub sole. »

Verum Codices Septuaginta Complutenses utroque loco legentes *ἀπίστῳ*, id est impius, sive vertunt, et adhuc vidit sub sole locum judicii, illic impius: et locum justorum, illic impius. S. Hieronymus juxta editionem prisecam acceptam a Septuaginta: *Vidi*, inquit, locum judicii, ubi impietas: et locum justitiae, ubi iniquitas. Sic quoque Syrus: quæ sane lectio respondet Hebræo et Vulgatae Latinae, adeoque vera est et genuina. Accedit et Chaldeus: *Iterum*, inquit, sub sole vidi forum judicii, in quo conscripti corrupti judices innocens condemnarent, nocentesque sententias suis absolverent: et locum in quo invenitur justus, præterea et impius, qui ei præsit propter peccata generationis hujus.

Sensus ergo clarus est, q. d. Vidi in tribunali judicii sedentem judicem impium, qui injustas proferret sententias; ideoque in loco, ubi regnare debebat justum judicium, vidi regnare impietatem, ac in solo justitiæ vidi præsentem iniquum, qui contra jus et fas judicaret, ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit judicium et justitiam atque iniquitatem et impietatem, cum aliqui proprie impietas sit scelus contra Deum, iniquitas sit scelus contra equitatem, quæ justitia et jus proximi violatur. Sed, ut dixi, impietas hic accipitur pro iniquitate et injustitia, puta pro injusta judicis sententia; hæc enim recte vocatur impietas, quæ lædit justitiam, quæ non tantum proximos, sed et Deus, qui juris et justitiæ omnis est auctor, violatur. Quare iniquus judex facit ut in solo justitiæ sedeat injustitia, in eoque velut regius imperet et domineat, ac thronum Christi occupet Antichristus.

Igitur per locum judicii et justitiæ, proprie hic publica tribunalia et subsella judicum intelliguntur; generatim tamen quibus locus iudicandi sententiamque proferendi accipi potest, qualis est ubi lites mercatorum, agricolarum, opificum privatim dirimuntur. Porro hæc primo, vocat locum judicii, deinde justitiæ, ut indicet iudices prius debere diligenter matureque iudicio rem examinare, antequam equam certamque pro justitia ferant sententiam. Nota et sub sole, q. d. Injustitia non nisi sub sole, inter homines cupit

dos et avaros locum habet: nam supra solem in caelis habitat iustitia. Unde a Poetis fingitur Themis iustitiae dea assidere Deo supremo iudici. Hinc et illud Ovidii, lib. I *Metamorph.*:

Et virgo caelo madentes
Ultima caelestem terras Astraea reliquit,

quasi ab iniustus hominibus avolans ad iustum Deum. Rursus, *sub sole* notat indignitatem et impudentiam iniquorum iudicium, quod in conspectu lucidissimi et purissimi solis, adeoque solis iustitiae, puta Christi Domini, audeant impuram, tenebrosam et injustam pronuntiare sententiam, itaque iustitiam, velut virginem castissimam suae fidei commissam violare, juxta illud *Eccli.* xx, 2: «Conepiscencia spadonis devirginitatem juvenalem: sic qui facit per vim iudicium iniquum.» Quocirca in eos detonat Isaías, cap. lxx, 14: «Conversum est retrorsum iudicium, et iustitia longe stetit: quia corruit in platea veritas, et equitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem: et qui recessit a malo, praedixit patitur: et vidit Dominus, et malum apparuit in oculis ejus, quia non est iudicium.»

Difficultas hic est in nexu, qua ratione scilicet haec gnomo hic inseratur, et cohaereat cum praecedentibus.

Primo, aliqui nectunt cum *et ut timeatur*, vers. 44, *q. d.* Deus fecit omnia ut timeatur; sed tanta est improbitas hominum, ut ipsum non timeant, sed palam in tribunalibus eum ejusque veritatem et iustitiam, profrendo iniquas sententias, conculcent. Ita Ferrus. Sed hoc longe petium videtur.

Secundo, Hugo Victorinus, quem sequitur nosster Loricus, censet hic novum vanitatis genus recenseri. Cum enim vanitatem magnam recensisset, sitam in temporum rerumque omnium vicissitudine et fugacitate, *quasi non satis esset malum in ea hac inconstantia*, ait Campensis, subtextit hanc majorem de iudiciorum corruptela. Ex qua, sicut et ex priori, homines accipiunt occasionem murmurandi contra divinam providentiam, quod videant «iustum hic multa mala perpeti, et impium regnare pro scelere,» ait S. Hieronymus. Unde illi respondet Ecclesiastes, vers. 17, Deum haec iniqua iudicia reformaturum, et iusto suo iudicio jus suum cuique restitutum.

Tertio, Thaumaturgus, Didymus et Olympiodorus censent haec spectare ad poenas impiorum et praemia piorum, quasi post recensitas hominum vanitates et pravitates, hic eorum congruum supplicium atlexat. Citavi verba Thaumaturgi initio hujus versus. Verum eorum versio, et consequenter explicatio plane dissonat ab Hebraeo et a Vulgata.

Quarto, nosster Pineda sic vertit, ut postquam dixerit rerum omnium humanarum vicissitudinem esse summam inconstantiam, sola autem Dei opera firma et stabilia, nunc objicit firmiter et stabiliter visam sibi sedere in loco iudicis impie-

ritatem, et ubi maxime videbatur regnatura iustitia, *iniquitatem* dominari per summam tyrannidem, ac tam constanter exerceri iudicia iniqua, ut in hac re nulla esse vicissitudo videatur, neque tempus ullum iustitiae caste et integre colende. Respondeat vero vers 17, non defuturum suum quoque tempus sempiternae legi et supremi arbitri iudicio, cum videlicet «iustum et impium iudicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit.»

Quinto, alii qui secuti versionem Septuaginta censent versus praecedenti agi de iudicis Dei, quibus punit eos qui insontes persequuntur, apposite cum his hanc gnomen connectant, utpote quae explicet hanc persecutionem maxime cerni et sentiri in impis iudicium sententis, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum consolationem Deum haec iudicia suo tribunali correcturum.

Sexto et genuine, hic versus pertinet ad vers. 10: «Vidi afflictionem,» etc., ut patet conferenti utrinque verba, praesertim in Hebraeo. Hebraea enim hic habent, *et albae vidi sub sole in loco iudicis impietatem, q. a.* Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recensit vers. 10, scilicet quod homo affligatur continuo labore operum temporalium, quae non constant nec durant, sed cum tempore volvantur et abeunt: quare labor eorum et afflictio irrita est et vana, quia caret fructu, qui stabilis sit et perseveret. Posteriorem hic recenseo, quod scilicet in solio iudicii saepe praesideat iudex impius, regnetque impietas, quae pios et pietatem opprimat. Jungit hanc priori, quia illi similis est analogie. Illa enim afflictio laboris naturalis est et physica, haec vero perversi iudicii moralis et ethica. Atque sicut illa oritur ex vicissitudine temporum, et fugacitate rerum temporalium: sic haec pariter oritur ex vicissitudine iudicium et iudiciorum, quod scilicet probis iustisque iudicibus in solio succedant improbi et iniusti. Rursum, sicut de illis dixit Deum instaurare id quod abiit, itaque res successivas perpetuare, non in individuo, sed in specie eadem: sic hic asserit Deum instauraturum iniqua improborum iudicia, cum ea publice condemnabit et puniet, iustisque laesum suum jus restituet.

Igitur haec est sequela et nexus totius capituli: versus 1, proponit hoc thema capituli: «Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub caelo.» Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: «Tempus nascendi, et tempus moriendi: tempus plantandi, et tempus evellendi,» etc. Ex quibus concludit vers. 10, se in omni hac temporum successione vidisse succedentem assidue laborem labori, et afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas sive morales, scilicet ex eo quod in solio iudicii et iustitiae iustis iudicibus per temporum successione saepe succedant iniusti, qui impro-

bis patrocinentur, ac probos affligant et opprimant; sed his quoque succedit tempus divini iudicii iustissimi, quo Deus solio iudicii iustitiam ab improbis adeptam restituet, et iniquitatem ex eo deturbabit. Unde apposite ad thema: «Omnia tempus habent,» subdit sequenti vers. 17: «Iustum et impium iudicabit Deus, et tempus unicuique rei tunc erit,» *q. d.* Sicut res physice suum tempus habent, sic et ethicae: sicut opera operibus in tempore succedunt, sic et iudicia iudicis: adeoque omnia cum tempore transeunt et evanescent: transit enim iustitia, cum a succedente iniquo iudice proligatur per iniustitiam: transit vicissim ejus iniustitia, cum a Deo iudice arguitur et plectitur. Praeclare S. Gregorius, lib. XXVI *Moral.*: «Summus locus, ait, bene regitur, cum is, qui praesert, vitiis potius quam subditis dominatur.»

Graphice hanc iudiciorum iniquitatem depingit S. Cyprianus, lib. II, epist. 2 ad Donatum: «Savit, ait, invicem discordantium rabies, et inter togas paece rupta forum libibus mugit insanum; hasta illic et gladius, et carnificis praesto est, unguale effodiens, equuleus extendens, ignis exurens; ad hominis corpus unum, supplicia plura quam membra sunt. Quis inter haec vero subveniat? patronus? sed praevarietur et decipit. Iudex? sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, et ut reus innocens peccat, fit nocens iudex. Flagrant ubique delicta, et passim multififormi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.» Particulatim deinde modos iniustitiae enarrat, subdens: «Hic testamentum subijcit; ille falsum capitali fraude describit; hic arcentur haereditatibus liberi; illic honis donatur alieni. Inimicus insinulat, calumniam impugnat, testis infamat, utrobique grassatur in mendacium criminum prostitute vocis venalis audacia, cum interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est; de quositore, de iudice pavor nullus: quod potest redimi, non timeatur; esse jam inter nocentes innocuum crimen est: malos quisquis non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, et cepit licitum esse quod publicum est. Quis illic rerum pudor, quae esse posset integritas, ubi qui damnet improbos, desunt? soli tibi qui damnentur occurrunt.»

Porro, afflictio haec ethica gravior duriorque est priori physica et naturali, quia nil magis cruciat homines quam si iudicentur, damnentur et puniantur ut nocentes, cum sint innocentes. Et quid indignius, quam si in solio iustitiae sedeat et praesideat iniustitia? si in tribunali aequitatis regnet et dominetur iniustitia? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannidem et savitia? Audiant iudices et parentem Davidem, imo Deum summum iudicem his intonantem: «Deus stetit in Synagoga deorum

(iudicium): in medio autem deos dijudicat. Usquequo iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? etc. Ego dixi: Di estis, et filii Excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini: et sicut unus de principibus cadetis,» *Psalm.* lxxxii, vers. 1, ubi pro deos hebraice est *Elohim*, id est angelos vel deos, quo significat iudicem debere esse quasi angelum; imo deum inter homines, ut liber ab omni carnis et sanguinis affectione juxta Deum et veritatem sententiam ferat, itaque sit quasi «obambulans in terra deus, et sanctus in carne angelus.» Unde Philo, lib. De *Judice*, in eo requirit sinceritatem, «tranquillam animam nulli perturbationi obnoxiam; ut imitetur Deum, de quo ait Sapiens, cap. xii, 18: «Tu autem, Dominator virtutis, cum tranquillitate iudicas.» Hinc et iniquus iudex hoc loco vocatur *רשעא* *rasca*, id est inquietus, tumultuosus, turbulentus; imo vocatur in abstracto *רשעא* *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscatur, pervertit. Et *Psalm.* lxxxiv, 3: «Cum accipere tempus, ego iustitias iudicabo.» Audiat Josaphat regem graviter his inculcantem: «Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini: et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligencia cuncta facite: non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupidum munerum,» *II Paralip.* xix. Hinc in Concilio Chalcedonensi et Ephesino, cap. xxii, in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Evangeliorum, ut Christi iudicis personam representaret, quam in iudicando Episcopi praeculis haberent, atque justam ex ejus mente sententiam proferrent. Sic Aethiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam staluerunt, eamque vacant, quasi in ea resideat Deus iudicii arbiter et moderator, quem proinde senatores omnes in ferendis sententiis intueri, vereri, imitarique debeant. Aegyptii reges de more iudices ad iusjurandum adigebant, ut etiam si quid rex juberet eos iudicare, quod iustum non esset, ne iudicarent, ait Plutarchus in *Moral.*, qui et addit: At qui fieri potest, ut civitas iudices habeat incorruptos, ubi potestatem iudicandi magno vendit princeps? M. Antoninus Imperator dicebat, «privatos quidem homines multos habere iudices; principi autem nullum alium esse iudicem, quam Deum.» Ita Xiphilinus in ejus Vita. Trajanus Imperator praefecto urbis strictum porrexit gladium, dixitque: «Cape ferrum hoc, et si quidem recte gesseris imperium, pro me; sin aliter, contra me hoc utere.» Ita Nicephorus, lib. III *Histor. Eccles.* cap. xxiii. Cambyzes Siouannum iudicem, quod iniquam pecunia corruptus sententiam protulisset, excoriarit, corioque tribunal sive sellam iudicariam instauravit, ac in ea Othoem Siouanni filium iudicem sedere iussit, dicens: «Memento in qua sella sedes et iudices.» Ita Herodotus, lib. V.

17. ET DIXI IN CORDE MEO: JUSTUM ET IMPIUM JUDICABIT DEUS (in die judicii, ait Chaldaeus), ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT. — « Tunc, » scilicet in die judicii, quo judicabit Dominus. Per *justum* quemlibet accipere, sed proprie innocentem injuriam passum, et injuste ab iniquo iudice condemnatum; per *impium* vero, iniquum iudicem, qui insontem inique condemnavit. Hac gnomo enim Salomon solatur se, et simul eos qui insontes condemnantur, spe iudicii divini, quod scilicet Deus hac iniqua hominum iudicia suo æquissimo iudicio reformabit et corriget, ac insonti suum jus et patientie coronam, iniquo vero iudici meritum supplicium, et poenam talionis decernet ac re ipsa irrogabit. Hoc enim est officium *Elohim*, id est nominis et providentiæ, ut justis laesam suam jus et famam restituat, injustos vero lædentes pro meritis castiget. Imo inde colligimus esse nomen, foreque universale Dei iudicium; sic enim argumentatur: In hac vita sæpe innocentes a nocentibus damnantur et opprimuntur; ergo iustitia et rectos rerum ordo exigit, ut sequatur Dei iudicium, quo iniustitie hæc delegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus suæ innocentie laus et merita restituantur. « Tunc ergo stabunt iusti in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt, et qui abstulerunt labores eorum, » Sapient. v, quia, ut ait *Eclh.* xxxv, 16: « Non accipiet Dominus personam in pauperem, et deprecationem læsi exaudiet. Iudicabit iustos et faciet iudicium, donec tollat plenitudinem superborum: et sceptrum iniquorum contribulabit. » Ita explicat S. Hieronymus, quem aud. « Sub sole, inquit, isto veritatem et iudicium exquisivi, et vidi etiam inter iudicium ipsa subsecula non veritatem valere, sed munera; » sive aliter: « Arbitratus sum aliquid iustitie in presenti sæculo geri, vel pium nunc pro suo merito recipere, vel impium pro suo scelere puniri, et e contrario reperi quam putabam. Vidi enim et iustum multa mala hic perpeti, et impium regnare pro scelere. Postea vero cum corde meo colloquens et reputans, intellexi non per partes Deum, et per singulos iudicare, sed in futurum tempus reservare iudicium, ut omnes pariter iudicentur, et secundum voluntatem et opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, et super omne factum tibi, id est in iudicio, quando Dominus exerpit iudicare, tunc futura est veritas: nunc iniustitia dominatur in mundo. Tale quid et in sapientia, quæ filii Sivaeh inscribitur, legitimus: Ne dixeris: Quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim tempore suo requiruntur, » *Eclh.* cap. xxxix.

ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT. — « Tempus, » scilicet examinis, iudicii et tribulationis, quo innocentem læso patientie corona, nocenti et lædenti supplicium pro meritis irrogetur. Hoc ergo erit tempus iudicii Dei, sicut in hac vita tempus est libertatis et iudicii hominum, ut agant et iudicentur

quodlibet. Respicit ad vers. 4: « Omnia tempus habent, » q. d. Impii et nocentes sunt nocendi tempus habent, et innocentes patiendi; vicissim Deus habebit tempus utrumque iudicandi; sicut fures suum habent tempus furandi, et prætor suum habet tempus eos suspendendi (!).

Hebræa habent, et tempus omni voluntati, et super omne opus tibi. S. Hieronymus ex Septuaginta in versione antiqua, tempus est omni voluntati (alii, complacentia) super omne factum, ut sit hendiadys, per quam, omisso copula et, voluntas cum facto et opere copuletur, q. d. Tempus tibi erit iudicii extremi, quo scilicet Deus iudicabit omnem voluntatem, id est omnem actum voluntatis, puta quidquid libere volueris, et elegeris; ac insuper omne opus quod ex hac electione patraveris, a quo iudicio nulla cadit appellatio, nulla evasio, nulla excusatio. Tunc super notat iudicium hoc Dei superius fore et domatorem omnibus hominum, etiam regum et imperatorum operibus, ut illi omnes se subdere, et ab eo sententiam iustam æque ac inevitabilem, quam nemo evadere possit, recipiant. Hinc Pagninus veritè, quia tempus omni est quod voluerit, et super omne opus tibi erit iudicium; Tigurina, illic enim tempus est quo omni voluntati, et omnibus factis præmium condignum redduntur; Valabius, tempus est omni rei, id est quæ iuxta omnia opera illius, q. d. Postquam omnia consideravi per verbum Dei, dixi apud me iudiciorum esse Deum iustos et impios, iuxta uniuscuiusque opera illius, id est in die iudicii, quia omnia sunt suo tempore; alius, est enim ibi tempus opportunum pro omni re et pro omni opere; Syrus et Aquila, quia tempus omni negotio est, et omnia opera tibi; Arabicus, quoniam omni rei et omni operi tempus; Chaldaeus clare, quoniam iudicium paratur omni rei et omni operi; quæ sunt in hoc sæculo iudicantur tibi.

Dices: Apoc. x, vers. 6, angelus in fine mundi, puta sub diem iudicii, jurat per Viventem in sæcula seculorum: « Quia tempus non erit amplius; » quomodo ergo hic dicitur tunc tempus fore omni rei? Respondetur, in die iudicii non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, sed tempus iudicandi et præmiandi, ut pro meritis quisque poenam, vel præmium recipiat. Rursus tunc tempus non erit amplius, quia cessabit motus celorum ac consequenter tempus, quod est mensura motus. Tempori ergo succedet æternitas gloriæ in iustis, et gehennæ in iniustis.

(1) Sensum antecessoris et huius versus bene declarat D. Hieronymus: « Arbitratus sum aliquid iustitie in presenti sæculo geri, et vel pium pro suo nunc merito recipere, vel impium pro suo scelere puniri; et e contrario reperi, quam putabam. Vidi enim et iustum multa mala hic perpeti, et impium regnare pro scelere. Postea vero cum corde meo colloquens et reputans, intellexi, non per partes Deum et per singulos nunc iudicare, sed in futurum tempus reservare iudicium, ut omnes pariter iudicentur, et secundum voluntatem et opera sua ibi recipiant. Ibi, id est in iudicio, quando Dominus cooperit iudicare, » Totius libri scopus hic indicatur.

line colligunt doctores in die iudicii Deum revelaturum hominum conscientias, ut quisque videat tum suam, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, et volita etiam secretissima, quia hoc exigit publica Dei iudicis iustitia, ut scilicet ex his omnibus videant iuste Deum cuique gloriam, vel supplicium condignum pro meritis decernere, juxta illud Sibyllæ:

Conceptes cunctorum cunctis arcana patebant.

Ita censet S. Augustinus, tract. 35 in Joan.; S. Basilius, tract. De Virginit.; Lacœtantius, lib. VII, cap. xxi et xxii, Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 94; Anselmus in *Elucidario*; Magister Scholasticus in IV, distinct. 43 vel 47. Hoc est quod ait S. Joannes, Apoc. xx, 12: « Et libri aperti sunt, etc., et iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum. » Vide ibi dicta.

18. DIXI IN CORDE MEO DE FILIIS HOMINUM, UT PROBARET EOS DEUS, ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIOS. — Ita passim legunt Codices Latini; unde mirum in Vaticanis legi, dixi in corde filius hominum, nisi chalcographorum sit mendum. Nam et Hebræa, Chaldaea, Septuaginta, Syrus, Arabicus et ceteri habent præpositionem de; sic enim habent Hebræa, dixi in corde meo de verbo filiorum Adæ. Septuaginta et ex his S. Hieronymus in priori sua versione per omnes accipiunt loquelam hominis; unde vertunt, dixi ego in corde meo de k quela filiorum hominis, quia separabit illos Deus, ut ostendat quia ipsi iumenta sunt. Quod S. Hieronymus sic exponit: « Hoc solum (discriminis) inter homines et iumenta Deus esse voluit, quia nos loquimur, illa sunt muta; nos voluntatem sermone profertimus, illa torpent silentio. » Et Thamauzugus: *Discreta*, ait, *inter se sola vocis articulatione*. Olympiodorus vero pro separabit vertens, iudicabit, exponit, q. d. De omni verbo tum oris, tum mentis, reddenda est ratio in die iudicii, de quo sermo præcessit, juxta sententiam Christi, *Math.* xii, 36: « Dico autem vobis quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii. » Septuaginta de more secutus Syrus veritè, dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creavit Deus. Et Arabicus, dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus iudicaverit ea, et ostendit eis quod sint bestia. Verum Noster cum Chaldoeo per verbum melius accipit rem et negotium, per metonymiam Hebræis usitatum. Unde veritè, de filiis hominum. Sic et Pagninus, Tigurina, Campensis, Valabius et alii. Nota: Pro ut probaret eos, hebraice est לברר *labaram*, quod secundo verbi potest, ut *purgetur*, vel *purificetur* eos; tertio, ut *eligeret* eos: ita Pagninus, quarto, ut *separaret*, *secerneret*, *disiudicaret* eos: ita ex Septuaginta Arabicus et Olympiodorus, quinto, ut *eraret* eos. Ita Syrus et Valabius, qui *baram* derivant a בר *bara*, id est creavit, quasi בר, utpole littera quiescens, sit pretermissa. Ex hisce versionibus colligas mortem et

miseria corporis humani post peccatum, quibus homo similis est bestis, hoc sine illi a Deo inlicitas, primo, ut superbiam ejus, qua contra Deum se exerecit, humiliaret et sterneret; secundo, ut ejus inobedientiam iudicaret et castigaret; tertio, ut ejus cupiditates frenaret et purgaret; quarto, ergo et morbi sunt superbie remedium, inobediencie supplicium, concupiscentie frenum et piaculum, imo sal et tiliurum. Nunc ad sensum

Hæc sententia videtur imperfecta et penultima; queritur ergo unde pendeat, ubi periciatur et expleatur. Triplex est responsio: primo enim aliqui censent eam pendere a vers. sequenti; secundo, alii a vers. precedenti; tertio, alii censent illam in seipsa consistere, seseque explere.

Primo ergo, aliqui eam nequiter versti sequenti hoc modo, q. d. Ut Deus probaret hominum fidem et spem de futura vita et beatitudine, ostendendo et faciendo eos quoad corpus similes esse bestis, idcirco constituit, ut unus sit interitus hominis et iumentorum, et æqua utriusque conditio. Hoc ipso enim probat et explorat eorum fidem et spem: dum alios videt ex hac hominis et bruti æqualitate non credere animam esse immortalem, sed censere eam cum corpore mori et interire, ac proinde desperare de futura vita et felicitate; alios vero ex adverso videt solerter secerere animam a corpore, ac sentire hominem quidem bestis esse similem quoad corpus, sed dissimilem quoad animam: hæc enim immortalitatem habet homo, cum bestis omnibus illa sit mortalis, præterquam cum corpore; quare satagunt animam excolere virtutibus, ut a Deo futura gloria donentur; hæc ergo sibi asciscit et beat Deus, illos vero rejicit et damnat. Hic nexus probabilis est: plane enim hæc sententia videtur spectare ad sequentia. Tantum ei obstat disjunctio, puta punctum, quod hunc versum a sequenti dispicit et discriminat; et quod pro idcirco hebraice sit כי כי, id est quia, quæ vox significat versus sequentem non explere precedentem, sed ejus causam dare.

Secundo, alii nequiter eam vers. precedenti, sed vario nexu. Primo, S. Hieronymus sic necit: « Non mirandum inquit, in presenti vita inter impium et iustum nullam esse distantiam, nec aliquid virtutis valere; sed incerto eventu omnia volitari, cum etiam inter pecudes et homines secundum corporis qualitatem nihil differre videatur, et sit eadem nascenti conditio, sors una moriendi. » Secundo, Aben-Ezra, Cajetanus et Dionysius consent Salomonem hic non ex sua, sed ex Epicureorum sententia loqui, qui pensent animam hominis æque ac brutorum cum corpore interire, ac proinde indulgentum esse voluptatibus hujus vite: nec enim sperandas esse alias in futura. Ille accedit paraphrasis Thamauzugi: « Quomodo ergo olim insipienter censti, apud Deum reputari iudicarique similiter, nihilque differre juste et iniuste agere; ratione præditum, vel brutum esse. Quia omnibus sine discrimine tempus dispen-

atur, et mors irrogatur. » Tertio, noster Pineda magis cordate censet Salomonem hic significare, quod Deus in die iudicii examinatur sit equusque hominis vitam, an scilicet ille vixerit ut homo, an ut bestia; iniqui enim iudicio, qui, ut dixit vers. 16, sontos iustificati, insontes condemnant, vivunt ut bestie, imo sicut fere, similesque sunt leonibus et lupis, qui animalia cetera laniant et vorant, iuxta illud: « Leo rugiens et ursus esuriens, princeps impius super pauperem, » Prov. cap. xxvii, 13; et iterum *Habac.* 1, 13, 14: « Quare non respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio iustiorum se? et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem. » Major enim pisces devorat minorem, idque impune nullo prohibente. Unde Campensis vertit, cum non invenirent causam altam quare Deus hæc permitteret, visum est *hæc* velle illum huiusmodi humanis tumultibus hominem sic exercere, ut videat se in hoc vita parum differre a brutis; non aliter enim inter se homines tumultuantur, nec majori separatione, quam bruta inter sese.

Tertio et genuine, hæc sententia per se consistit et in seipsa expletur, ut patet ex Hebræo qui sic habet, *dixi in corde meo super verbo* (id est super re et negotio) *florum Adam* (id fieri hoc fine), ut probaret eos Deus (1).

Vis et energia sententiæ consistit in *quæ* super negotio florum *Adam*, q. d. Corde meo considerans negotium, id est conditionem, naturam et sortem florum *Adam*, quod scilicet ex adama factus sit *Adam*, id est ex humo creatus sit homo; ideoque similibus bestiis in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, etc. Hoc, inquam, negotium hominum considerans, dixi de eo, ipsum hoc fine esse factum a Deo, ut per illud probaret homines, an scilicet credant et sperent animæ immortalitatem et gloriam suam æternam, q. d. Ut experiretur Deus hanc hominum fidem et spem, ostendendo eos exterius similes esse bestiis, quæ carent omni fide et spe; ideo dedit eis corpus terreste, corruptibile et mortale, quales habent bestie; insipientes enim et carnales ex hoc coniciunt animam suam, æque ac corpus, similes esse animæ bestiarum, ac cum corpore morituram, ideoque dant se ventri et veneri; sapientes vero secretum animam a corpore, ac animam hominis rationalem et immortalem esse cœsent, bestiarum vero irrationalem et mortalem; ideoque satagunt vivere, non ut bestie, sed ut angeli, ut eorum felicitatem adipisci merean-

(1) Ex hebr. vertit, *dixi ego in corde meo super rationem florum hominis*. (De eorum ratione et conditione, eam esse talem, ut declarari vis Deus, et ut videant quod ipsi esse homines vel bestie sint sibi, id est ipsi, ipsis suis.) Alii, eodem tamen sensu: *Dixi ego in corde meo* (hoc fit, id est, in injuria sunt propter homines, ut exploraret eos, eorum fidem et fidelitatem, Deus, et ut videant homines se esse bestias, naturas terrestres et caducas. Laboram, contractans pro laborerant. infinit. pihel verbi barar.

tur. Ita Olympiodorus: *Monet nos per hæc*, inquit, *non corpori indulgeamus, sed animam quod proclita est ratione, quæ similes angelis sumus, virtutibus excolamus.* Et Vatablus, *ostendit in corde meo conditionem hominum, ut Deus excellentissimos creaverit, simul cœrens quomodo ipsi esse in pecudum conditionem abiciunt.* Et Chaldaeus, *dixi ego in corde meo propter negotium florum hominum, quibus adjuvant Dominus plagas et infirmitates malas, ut tentaret eos, et ut probaret eos, fecit Deus; ut videret, si converterentur ad penitentiam, ut dimitteret eis, et sanarentur.* Impii autem, qui sunt sicut jumenta, non convertuntur, ideoque corripuntur, ut male sit eis. Videtur Chaldaeus pro *דבר* *dabar*, id est verbum, aliis punctis legisse *דבר* *deber*, id est pestis, mortalitas, mors. Unde vertit, *quod venient super eos percussiones et morbi mali: pessimus enim est pestis.*

Porro, licet non sit necesse scrupulose scrutari hic omnium sententiarum inter se connexionem, eo quod Salomon hic varias vanitatis mundi species sigillatim recenset, et ab una ad aliam plane diversam sine ordine et nexu transeat, tamen hoc loco commoda connexio et transitio assignari potest. Dixerat enim vers. 16, inter alia vanitates, non minimam esse iniquitatem iudiciorum et iudicium qui reos absolvunt, ac insontes damnant et morte plectunt. Jam similem illi vanitatem atexit, scilicet quod homines quoad corpus sint similes animalibus et bestiis, adeo ut ipsimet vere animalia sint, et nonnullis bestie et bruta esse videantur, præsertim quia unus est interitus hominum et bestiarum. Si dicas discrimen esse quoad animam, quod hominum anima sit immortalis, adeoque iudicanda a Deo, ut premium, vel supplicium æternum recipiat, uti dixit vers. 17, brutorum vero anima sit mortalis et preat cum corpore; subiungit multis hoc esse obscurum et dubium, imo si externa et sensus species, videri falsum. Multi enim, ex eo quod videant homines mori ut bruta, censent animam hominum interire, uti interit anima brutorum. Hoc est enim quod ait vers. 21: « Quis (quotasque) novit si spiritus filiorum *Adam* ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum? » atque hæc maxima hominis est vanitas, imo ærinnia, error et vitium: nimirum quod anime suæ nobilitatem et æternitatem ignoret, ac proinde non curet bene vivendo illi consulere, ut in æternum illam beatæ voluptatibus illicitis se dedat, quibus extenuet ingenium illi accersit. Ne quis vero putet verum ita se habere, scilicet ex interitu corporis hominis, recte colligi interitum anime ejusdem, addit Deum id fecisse, ut probaret et tentaret homines, hominumque de anime immortalitate fidem et spem. Unde paulo ante clare dixit et edixit: « Justum et impium iudicabit Deus, et tempus omnis rei tunc erit, » quo clare significat anime immortalitatem, ejusque pro meritis iudicium premiumque, vel supplicium æternum.

Et ostenderet similes esse bestiis. — Hebræa, ad videndum quod ipsi jumenta ipsi sibi; quod varie accipi potest: primo, q. d. Ut videre liceat quod ipsi sint jumenta, ipsi, inquam, apud se. Unde Arabice vertit, *ostendit eos quod ipsi sunt bestie.* Sic et Septuaginta Complutenses; secundo, q. d. Ut ostenderet hominem in hominem grassari instar bestie, iuxta illud: « Homo homini lupus; » tertio, q. d. Ut ostenderet quod, sicut homines sunt jumenta et bestie cum bestiis, sic vicissim bestie sint bestie ipsis hominibus, dum in eos sæviunt eosque laniant et devorant, ut faciunt leones, lupi, tigrides, panthere, etc.; quarto, pro ipsi sibi, verti potest *ipsis sibi*, q. d. Homo non tantum quoad corpus, sed etiam, quoad suam opinionem, secundum animam ac mores bestiales, atque ignorantiam, que cum facit propriæ oblivisci dignitatis, perinde ac si nihil differret a bestiis, illis similis esse videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est bovi, partim quoad figuram corporis, quia incedebat ut quadrupes, et herbis vescabatur ut bos; partim quoad corruptam suam imaginationem, qua sibi videbatur esse pecus, *Daniel.* iv, 22. Denique homo, qui vivit ut bestia, moritur ut bestia. Quinto, Cajetanus vertens, et ad videndum quod ipsi bestia ad ipsos, exponit, q. d. Homo est bestia ad seipsum, id est, homo est pollicea quedam bestia, quoniam communicant homines inter se, sed alii dolose, ut vulpes; alii crudeliter, ut lupi; alii superbe despiciendo ceteros, ut leones; alii gulose, ut porci; alii libidinose, ut asini, etc. Pro bestiis enim hebraice est *בהמה* *beheema*, quod omne quadrupes, sive dicitur et mansuetum, uti sunt equi, oves et boves; sive agreste et ferum, uti sunt lupi, leones, pardi, significat. Unde elephas vocatur *behemoth*, id est bestia, in plurali, quod mole corporis multarum sit instar bestiarum, *Job* xl, 10. Noster crebro vertit, *jumenta.*

Homo ergo similis est bestiis, quæ impetu passionum, non iudicio rationis aguntur, nec uni bestie, sed omnibus pejor est bestiis. Bestie enim non sæviunt in bestias ejusdem speciei, sed in illas que sunt diverse; at homo in hominem sævit. Homo igitur imitator, imo superat canis invidiam, lupi voracitatem, leonis superbiam, tigridis sævitiam, asini acediam, serpentis malitiam, vulpis fraudulentiam, suis immunditiam, hirci luxuriam; ubi nunc est elatio tua, o nobilis? quid te tactas, o dives? quid pauperem spernis? quid ignobili alloqui dignaris, cum non tantum homini pauperi, sed et jumentis, porcis et hircis factus es similis, par et æqualis? Ito nunc auro splendidus, alto supercilio tumidus, equis rhedisque superbus, famulorum turba magnificus; sed inspicie te, memento quia comparatus es jumentis insipientibus, et similis factus es illis.

Tropologie, vestes bestiarum pelliceæ, quibus Deus induit Adamum post peccatum, significant nos bestiarum indolem per illud induisse; ideo-

que cum eis exuturos corum mortalitatis, sit S. Augustinus in *Psalm.* ciii.

19. Iudicio unus interitus est hominis et jumentorum, et æqua ultræque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur: similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumento amplius: cuncta subiacent vanitati. — Thaumaturgus, *neque esse jura ventis severiora in alia animalia quam in homines.* Chaldaeus hæc arcat ad hominem peccatorem: sic enim vertit, *quoniam occasus hominis peccatoris et occasus bestie immunde, occasus unus est omnibus his; et sicut moritur bestia immunda, sic moritur iste, si non converteritur ad penitentiam ante mortem; et spiraculum spiritus arborum simul judicabitur animam, et nihil amplius remanet de viro peccatore, quam de jumento immundo; neque est alia differentia inter ambos, nisi domus sepulchra, quoniam omnia sunt vanitas.*

Hinc nonnulli opinati sunt impios tam quoad animam, quam quoad corpus interire, ut bruta. Verum hic est error: quare perperam Chaldaeus hæc arcat ad peccatorem, cum Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolute et generatim, unus interitus est hominis et jumentorum.

Pro interitus hebraice est *מיתה* *mita*, id est accidens, ita Syrus; *eventus*, ita Septuaginta; *sors*; ita Arabicus, *conditio, occurus, casus*; puta fidem affectus, eadem cupiditates, eadem morbi et ærinnia, eadem casus, eadem mores et vita. Unde Olympiodorus vertit, *jumentorum itaque brutalis vita, quæ venit indulget, vanitas mors est.* Noster tamen vertit, *interitus, sive mora*, quia ipsa est accidens omnibus hominibus commune, necessarium, certum, inevitabile; dies tamen ejus et hora est anceps et incerta. Rursus mors homini est casus ultimus, in quem omnes alii humane vite casus recidunt, uti dixi cap. ii, 14; et hoc voluisse Salomonem patet ex eo quod *micra*, id est accidens, et casum hunc explicans subiicit: « Sicut moritur homo, sic et illa moriuntur. »

Nonnulli censent Salomonem hic loqui non ex anime immortalitatem; ita Thaumaturgus, Clarus et S. Gregorius, IV *Dialog.* cap. iv, quom audi: « Conciator nosper velut ex mente infirmantium humane suspitionis sententiam proponit, dum dicit: Unus interitus est hominis et jumentorum, et æqua ultræque conditio: sicut moritur homo, sic et illa moriuntur. Similiter spirant omnia, et nihil habet homo jumentis amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam postmodum sententiam profert, dicens: Quia habet amplius sapiens a stulto, et quid pauper, nisi ut pergat illuc ubi est vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo jumentis amplius, ipse rursus definit, quia habet aliquid sapiens non solum amplius a jumento, sed etiam ab homine stulto, videlicet ut pergat illuc ubi est vita. Quibus verbis primum iudicial, quia hic hominum vita non est, quar

An Ecclesiastes loquatur ex mente infirmantium?

esse alibi testatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa post mortem non vivunt; hic vero tunc vivere inchoat, cum per mortem carnis visibiles hanc vitam consumat. » Probat deinde idipsum alio Ecclesiastae testimonio « qui etiam longe inferius dicit: Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos, quo tu properas. Quomodo ergo unus interitus hominis et iumentis, et aequa utriusque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cum iumenta post mortem carnis non vivunt, hominum vero spiritus pro malis suis operibus post mortem carnis ad inferos deduci, nec in ipsa morte moriuntur? Sed in utraque tam dispari sententia demonstratur, quia concionator verax et illud ex tentatione carnalis intulit, et hoc postmodum ex spiritali veritate definit. »

Respons. Melius alii censent Salomonem ex sua mente et sensu loqui, q. d. Deus volens hominis fidem probare et explorare, fecit eum quoad corpus similem bestis idcirco sicut interit et moritur corpus bestiae, sic et hominis. Corpus enim hominis simile est corpori bestiarum, sicut in ortu et progressu, sic in occasu ac morte. Oritur enim et nascitur ex terra, progreditur sive continuat vitam spirando, puta per respirationem. Occidit et moritur, dum in terram, ex qua ortum est, redit. Ita S. Hieronymus: « Ne putaremus, inquit, dici de anima, intulit: Omnia facta sunt de terra, et revertentur in terram; de terra autem nihil

aliud nisi corpus factum est. » Et S. Thomas, I part. Quasi. LXXV, art. 6, ad 1, notat haec dici de corpore hominis, non de anima, idque hac ratione probat: « Nam anima brutorum, inquit, producit ex virtute aliqua corporea (virtute seminis per traducem; sicut enim lux unius candele lucem in alia accendit, sic anima vaccae, ovis, lupi, leonis, etc., producit animam vituli, agni, lupi, leonis, quem generat); anima vero humana producit a Deo, et ad hoc significandum dicitur Genes. 1, quantum ad alia animalia: Producat terra animam viventem. Quantum vero ad hominem dicitur, quod inspiravit in faciem eius spiraculum vite. Et ideo concluditur Eccl. cap. ult.: Revertetur pulvis in terram suam unde erit, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter processus vitae est similis quantum ad corpus, ad quod pertinet quod dicitur in Eccl. : Similiter spirant omnia. Et Sap. II: Fumus et flatus est in naribus nostris, etc.; sed non est similis processus quantum ad animam: quia homo intelligit, non autem animalia bruta; unde falsum est quod dicitur: Nihil habet homo iumentis amplius; et ideo similis est interitus quantum ad corpus, sed non quantum ad animam. » Hucusque Doctor Angelicus.

Rursus « idem est interitus hominis et iumentorum, » quia quantum per sensum et experien-

tiam colligi potest, idem est modus generationis et corruptionis in iumentis, qui est in homine (simili enim modo procreantur et senescentia moriuntur iumenta, quo homines), excepta duntaxat differentia perfectionis et subsistentiae formae humanae, puta animae rationalis, quam ex modo generationis et corruptionis hominis non colligeremus, nisi illa aliunde nobis innotesceret, puta ex spiritali operatione intellectus, quia etiam Deum et angelos incorporeos intelligit, ac libera voluntatis, ex exactis et rapta, ex meritis et demeritis, et maxime ex actibus gratiae, atque ex fide et revelatione sanctae Scripturae.

Moraliter S. Bernardus toto serm. 82 in Cantic., pulchre ex hoc loco docet quod anima hominis, quae Deo similis est, creata in simplicitate, immortalitate et libertate, per peccatum in tribus hisce facta sit illi dissimilis, similisque bestiis: sic enim ait: « Inde (ex peccato) anima dissimilis Deo, inde dissimilis est et sibi; inde comparata iumentis insipientibus et similis facta est illis; inde quod legitur commutasse gloriam suam in similitudinem vituli comedentis foenum; inde homines tanquam vulpes duplicitatis et fraudis foveas habent; et quia pares vulpibus se fecerunt, partes vulpium erunt; inde iuxta Salomonem unus exitus hominam et iumentis: quidvis similiter exeat qui similiter vixit? more bestialiter incubit terrenis, more bestialiter excedit terris. Audi aliud: Quid mirum si similem sortimur exitum, qui et similem habemus introitum? unde enim hominibus, nisi de similitudine bestialiter, ille tam intemperans ardor in colitu, tam immoderatus dolor in partu? Ita homo in conceptu et ortu in vita et morte comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis. Quid, quod libera creatura sibi subditum appetitum non regit ut domina, sed sequitur et obsequitur ut ancilla? Nonne et in hoc se assimilat et annumerat ceteris animalibus, quae natura non in libertatem vocavit, sed coadidit in servitatem, servire suo ventri, appetitui obedire? »

SIMILITER SPIRANT OMNIA. — Hebraice, *ruach*, id est, spiritus est omnibus. Spiritus, id est haultus sive respiratio, ut vertit Symmachus; flatus, sive aura vitalis, ut vertit Vatablus: omnia enim animalia aequae ac homo respirant, ac respiratione attrahunt aërem, ut calorem cordis et viscerum temperent, itaque vitam conservant et prorogant: unde cum respiratio vel stranguatione vel catarrho impeditur, homo suffocatur et moritur. Vide Aristotelem, lib. De Respiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab *νεψες*, id est aura, ventus, ait Isidorus lib. XI Origin. cap. 1, licet ipse id refutet, additque: « Anima est vite, animus consilii; anima enim est spiritus quo vivimus, ait Nonius, animus quo sapimus. » Graeco dicitur *ψυχη* a ψύχω, id est a refrigerando. Unde Campanensis vertit, nec apparet altam hominis, aliam brutorum esse animam, id est haultum vitalem.

Notat Rabbini nonnulli animam Hebraice tria habere nomina, quae triplicem ejus vim significant, scilicet נפש *neseama* significare vim rationalem, quae est radius divinitatis; נפש *nepes*, vim sensitivam; רוח *ruach*, vim vitalem. Hinc R. Abraham *neseama* constituit in cerebro, *nepes* in jejure, *ruach* in corde: sicut physici et medici triplices constitunt in homine spiritus, scilicet rationales, qui subserviunt discursui et speculationi mentis; animales, qui subserviunt sensationi et ambulationi; vitales, qui subserviunt respirationi et vite. Verum hoc discrimen non est perpetuum: nam *ruach* significat quoque vim rationalem, ut patet vers. 21, et cap. XII, 7. Imo Spiritus Sanctus, qui non tantum est rationalis, sed et divinus, imo Deus, in Scriptura et a Rabbini passim vocatur *ruach haecados*.

ET NIHIL HABET HOMO JUMENTO AMPLIUS. — Septuaginta, et quid abundavit homo a pecore? nihil; Theodotion, quae praestantia hominis? Symmachus, et quid amplius habet homo pecore? Tigurina, nec habet homo quidquam praestantius pecore. Alii, dignitas hominis supra belluis nulla, scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem et immortalem, quam non habent bruta. Nihil, ergo subaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem et externa omnia. Unde Chaldaeus vertit, residuum viri pro iumento non est quidquam inter utrumque, nisi domus sepulchri. Nobiles enim et divites inter homines splendida sibi erigunt sepulchra, qualia non eriguntur bestiis.

Cavendus hic est Commentarius Vatabli vel potius Vatablo ab haereticis insertus, qui sic explicat, q. d. « Humana ratio sola non deprehendit excellentiam hominis supra belluis, quia quidquid videtur oculo rationis in homine est vanissimum. » Hoc enim erroneum est et sapit Epicureismum. Nam certum est seclusa fide, sola ratione naturali, cognosci hominem prestare bestiis per animam rationalem et immortalem. Animam enim hominis esse immortalem multis rationibus naturalibus probant et invincunt physici in lib. De Anima. Quocirca Doctores, qui Vatablum castigaverunt, censoria virgula hunc locum notarunt, de quo jam citata expansionem.

Mystice S. Hieronymus: Homo, inquit, est justus, iumentum peccator, qui saepe per Dei gratiam et penitentiam justum aequat, imo superat; de quo mox plura.

20. ET OMNIA (omnia, id est utraque, scilicet homo et iumenta: de his enim solis sermo precessit) PERGUNT AD UNUM LOCUM (in terram, ut sequitur): DE TERRA FACTA SUNT, ET IN TERRAM PARITER REVERTENTUR. — Septuaginta et Syrus, omnia facta sunt de pulvere, et omnia revertentur in pulverem. Nam hebraice pro terra est *אפר* *aphar*, id est pulvis, scilicet aqua mixtus, puta limus vel lutum. S. Hieronymus: Omnia de humo facta sunt, et omnia revertentur ad humum.

Alludit, imo citat illud Genes. III, 19: « Donec

revertaris in terram, de qua sumptus es: qui pulvis es, et in pulverem reverteris. » Vide ibi dicta. Hinc terra ab Eccl. cap. XI, 4, vocatur mater omnium; quocirca Junius Brutus accepto Delphis Apollinis oraculo, eum dominatorem Romae, qui primus osculatus fuisset matrem, illico osculatus est terram, ac ejectione Tarquinii regibus, primus Romae consul creatus est, teste Livio, lib. I. Simile somnium Julio Caesari orbis imperium portendisse narrat Suetonius in Vita ejus, cap. VII. Hinc quoque prisci gentiles, teste Varrone, lib. I De Lingua Latina, puerum recens natum in terra stuebant, et Opem deam (id est Terram) implorabant, quam et Levanam, a levando de terra nuncupant, et Faunam a favendo, et Fatum a fando, quasi non ante contactum ejus fari fas sit; et Maïam ac Bonam, denique Magnam Matrem; Ita noster Loricus.

21. QUIS NOVIT SI SPIRITUS FILIORUM ADAM ASCENDAT SURSUM; ET SPIRITUS JUMENTORUM DESCENDAT DEORSUM. — Hebraea, Septuaginta et Syrus addunt, in terram; Arabicus, ad profundum terrae; Campanensis, quotuscumque interim novit an hominis ascensura sit sursum; an anima reliquorum animalium cum corporibus interitura sit?

S. Gregorius, IV Dialog. cap. IV, Olympiodorus, Lyranus, Bonaventura, Cajetanus et alii censent haec dici a Salomone, non ex persona et mente sua, sed impiorum, puta Epicureorum negantium animae immortalitatem, vel certe de ea dubitantium. Id enim verba praese ferunt. Unde Thaumaturgus vertit, insipienter olim censis, etc., incertum esse de animalibus humanis, an in altum subvolantura sint, et de reliquis brutiorum, an deorsum defluantura sint.

Verum si antecedens de similitudine similitudine interitu hominis et bestiarum, quod ex suo sensu posuit vers. 18 et 19, ac conclusionem quam ex eo elicit vers. 22, dicens: « Et deprehendi nihil esse melius quam bestiarum, » etc., intuearis, omnino censens eum hic pariter ex sua mente sensuque loqui, ut scilicet significare velit homines, praesertim illius veri rudis et animales, ex eo quod vident corpora hominum corrupti et mori aequae ac iumentorum, atque externa omnia simili modo se habere in homine et in brutis, interna vero hominis, praesertim animam et spiritum non pervident, idcirco vix perspicere animam hominis esse immortalem, cum brutorum sit mortalis. Sensus ergo est, q. d. Quis novit, id est quotuscumque novit et certo sibi persuadet spiritum, id est animam hominis post mortem corporis ascendere sursum ad Deum, qui illam creavit, ut illam vitale immortalem iudicet, ac pro meritis immortalis illi praemia, vel supplicium debeat, ac reipsa tribuat, animam vero brutorum descendere in terram, ut corpore in pulverem resolutio intereat et evanescat, quasi dicit: Pudet hoc noverunt, idque agere admodum, diffidit et dubie; adeo ut Aristoteles, vir summi ingenii, a

multis putetur de animæ immortalitate dubitasse. Ita S. Hieronymus: « Quis novit si spiritus filiorum Adam, etc. Non inter pecudes et hominem, inquit, secundum animæ dignitatem nihil interesse contendit, sed adiciendo: Quis difficultatem rei voluit demonstrare? Pronomen enim quibus in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, ut *Isaïæ xxxv, 8*: Quis enarrabit? *Psal. xiv, 4*: Quis habitabit? *Jerem. xvii, 9*: Quis cognoscat? »

S. Hieronymum de more sequitur Alcuinus, Saloniensis, Hugo Cardinalis et passim Latini. Hinc et Chaldaeus vertit, *quis adeo sapientia excellit, ut ei exploratum esse possit, nam animi hominum in calum pervolent, spiritus vero junctorum descendat sub terram?* Atque hæc est insignis hominum vanitas, ignorantia et error, quam hic deplorat Salomon, quod scilicet seipsum, hoc est animam suam ejusque conditionem non cognoscant, necessitante an mortalis sit, an immortalis; an in cœlum, an in terram reditura sit. Nam philosophi, ac inter eos divinus Plato hæc de re dubie, obscure, frivole locutus est. Plato enim in *Phædro* et alibi, Deum vocat mundum, qui circulo fertur. In hujus convexa parte ait existere ideas veras, quas anima aliis subvertat contempletur, donec redire domum cogatur. Postea negat eodem reverti eam, nisi elapsis decem mille annis, donec alie recrescant: nisi quis sincere sit philosophatus, cur reditus detur post tres mille annos, etc. Homines assignat certis planetis quos quisque sequatur, et cum eis lustrat ideas mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc sordide ridebat mortem, dicens eam « nihil ad nos pertinere; quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere, » inquit Cicero, lib. II *De Finib.* Soribus vitium et paralogismum detegit Tertullianus, lib. *De Anima*: « Dissolvitur, inquit, et caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille dedit et passionem, eujus est actio; quod si hominis est pati mortem dissolutricem corporis et peremptricem sensus, quam ineptum, ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur! » Adde sensum animæ morte non exstingui, imo illo eam sentire ignes æternos, fisque uri in gehenna.

Nota: *Spiritus hominis ascendere sursum*, multa significat: primo, animam hominis non esse e terra, nec ex traduce animæ parentum generari, ut generatur animæ brutorum, quæ proinde cum corpore moriuntur, et resolvuntur in terram, ex qua prodierunt; sed sursum e caelo a solo Deo creati, et creando homini infundi: ideoque illam esse spirituales et immortales, ac proinde post mortem corporis ad Deum creatorem suum reverti et sursum ascendere, ut illi se sistat et reddat, juxta illud cap. xii, 7: « Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. » Hinc animam hominis Poeta dixit esse « divine particulam aurea. » Et alius: « Igneus, ait, est illis vigor, et

cœlestis origo. » Itaque ex hoc loco non infirmatur, sed potius confirmatur animæ hominis eternitas et immortalitas. Eadem clare astruit cap. xi, ult., et cap. xii, 8 et 15.

Secundo, quod ascendat ad Deum velut ad suum judicem, ut prout gessit in vita bonum vel malum, ab eo sententiam supplicii vel præmii accipiat. Licet enim doctores graves, ut Dominicus Soto in IV, dist. 43, art. 3, conclus. 2; Franciscus Suarez, III part., tom. II, *Quæst. LIX*, art. 6, disp. 52, sect. II; Gregorius de Valentia, tom. IV, disp. 11, *Quæst. I*, punct. 2; Bartholomæus Sibylla in *Quæst. peregrinis*; Petrus Thyreus, lib. I *De Apparit. spirit.* cap. xiv, num. 134; Henricus Henricquez, lib. ult. *Summæ*, cap. xxy, § 1, et alii censeant animam post mortem hominis judicium particulare subire, dum adhuc est in corpore, ac judicari primo instanti post mortem, ut peracto judicio mox e corpore vel in cœlum, vel in infernum deferatur: tamen per catachresin dicitur anima ascendere sursum, quia ascendit ad Deum judicem, qui sursum in cœlis habitat, ibique in throno gloriæ cum angelis residet. Unde S. Augustinus, vel quisvis est auctor, lib. *De Vanitate sæculi*, cap. 1: « Cum anima, inquit, separatur a corpore, veniunt angeli, et perducunt illam ante tribunal Judicis. » Idem asserit S. Chrysostomus, homil. 1 in *Matth.* Quocirca Suarez loco citato ait animas dici ascendere in cœlum, quia elevantur intellectualiter ad audiendam sententiam Judicis, puta Christi hominis, quod ipse subinde per se, subinde per angelos exercet, inquit Thyreus, esto judicandi nec Christum, nec angelos videant.

Tertio, significat animam hominis creatam esse a Deo, ut cœlo cœlestique felicitate fruatur: quam illam, si ex Dei lege vixit, ab eo cœlo gloriaque æterna donari et beari. Hinc Apostolus ait quod, Christo veniente ad judicium, « simul rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus, » 1 *Thess. iv, 17*. Ita S. Bonaventura, Lyranus, Cajetanus, Dionysius et alii.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic expliçant, *g. d.* Quis novit, id est quis oculis conspexit, aut evidenti ratione et clara demonstratione cognovit, animam hominis esse immortalem et cœlestis gloriæ capacem; brutorum vero esse mortalem, et in terram ire? Multi enim non credunt, nisi quæ oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in cœlo, et malorum supplicia in inferno. Unde dives epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui taretur eum torqueri in gehenna; cumque Abraham diceret: « Habent Moysen et Prophetas, audiant illos, » regessit: « Non, pater Abraham, sed sicut ex mortuis ierit ad eos, penitentiam agent, » *Luc. xvi, 29*. *Sic Genes. iii, 7*, de Adam et Eva post peccatum dicitur: « Cognoverunt (id est senserunt et viderunt) se esse nudos. » Ita Hugo: « Nemo, inquit, hominum hoc scit, quemadmodum sciunt ea quæ videntur et audiuntur et tanguntur et

cœteris sensibus percipiuntur; non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur et contingatur sensu. »

Porro Cajetanus sic explicat, *g. d.* « Quis novit, » id est nullus novit. « Nullus enim philosophus, inquit, hactenus demonstravit animam hominis esse immortalem; et nulla apparet demonstrativa ratio, sed fide hoc credimus, et rationibus probabilibus consonat. » Sic et Vatablus, Campensis, Ferus, quin et Scotus in IV, dist. 43, *Quæst. II*. Verum hos refellit Melchior Canus, lib. ult. *De locis*, cap. ult.; et S. Augustinus, lib. *De Immort. animæ*, duodecim rationibus physicis probat eam esse immortalem; atque passim alii verius censeant ratione naturali demonstrari posse animam hominis esse immortalem; sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celso et perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidelium potius fide credunt, quam per rationem scire animam esse immortalem.

Rursus R. Salomon exponit, *g. d.* « Quis novit, » id est quis cogitat, quis advertit, quis considerat animam esse immortalem, ut ex hac consideratione moveatur ad sanctam vitam, ut animæ salutem consulat, *g. d.* Pauci id faciunt, pauci id prædicant. Sic de Deo dicitur *Psal. cxxxviii, vers. 1*: « Tu cognovisti (id est tu advertisti, inspicisti, consideras) sessionem meam, et resurrectionem meam. »

Denique S. Hieronymus hæc exponit de limbo patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebant animæ iustorum: multi enim ignorabant ubi nam hic limbus foret, an sursum in cœlo, an deorsum in inferno, *g. d.* Quis novit quoniam eant animæ eorum qui nunc moriuntur, an scilicet ascendant in cœlum, an descendant in infernum? Audi S. Hieronymum: « Hoc autem dicit, non quod animam putet perire cum corpore, vel unum bestiis et hominibus preparari locum, sed quod ante adventum Christi omnia ad inferos pariter decerentur. Unde et Jacob patitur ad inferos descensurum se dicit. Et Job pius et impius in inferno queritur retentari. Et Evangelium, chaos magnum interpositum apud inferos, et Abraham cum Lazaro et divite in supplicis esse testatur; et revera antequam flammeam illam rotam, et igneam rompheat ad paradisi fores Christus cum latrone reseraret, clausa erant cœlestia, et spiritus peccatis hominibusque æqualis utilitas correat. Et licet aliud videretur dissolvi, aliud reservari, tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris delineri. »

Moraliter, hic discere quanta sit vanitas et cœcitas animæ, quæ seipsam suasque dotes et æternitatem non perspicit, nisi a Deo illuminetur. S. Augustinus, epistola 100 ad *Eudium*, narrat Gennadium medicum, dubitantem de immortalitate animæ, per Angelum apparitionem in somnis invenisse odoctum. Dicebat enim illi angelus: « Ubi est modo corpus tuum? ille respondit: In cubi-

culo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpore nunc illigatos esse, et clausos et otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens quid responderet, obstitit. Cui hesitanti ille, quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit, et continuo: Sicut, inquit, illi oculi carnis tuæ in dormiente te, in lectulo cubantis nunc vacant, nec aliquid operantur, et tamen sunt isti quibus me intueris, et ista uteris visione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerit qua vivas, sensusque quo sentias. Cave jam deinceps, ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit hujus rei dubitationem, quo docente, nisi providentia et misericordia Dei. »

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenset Joannes Moschus in *Prat. Spirit.* cap. cxcv, de Evagrîo Philosopho, qui post mortem chirographum pecunie in pauperes erogandæ, et post mortem respiciendæ a Synesio Episcopo acceptum, ipsi reddidit, diem sibi jam esse satisfactum. Marsilius Ficinus disputans de immortalitate animæ cum Michæle Mercato magni nominis Philosopho, uterque cum altero pactus est, uter eorum ex hac vita prior decederet (si liceret), alterum de alterius vite statu redderet certiore. Prior decessit Marsilius Florentie, in hora mortis Mercato absentem longæque dissite apparet: O Michael, inquit, o Michael, vera sunt illa quæ de immortalitate animæ disseruimus. Quo dicto, ex oculis mirantis evanuit: atque exinde Mercato licet probe vixisset, tamen perfectiori virtuti se dedit, ac philosophus valde dicens, quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, soli vite futuræ vixit. Rem fuscæ narrat baronius, tom. V, ad annum Christi 411.

Quin et Galenus, medicorum princeps, ex sympathia animæ cum corpore censuit eam esse mortalem. Vide eum, tom. I, lib. *Quod animi mores corporis temperantiam sequantur*, cap. III, ubi docet quod anima in genere non sit aliud quam temperatura quatuor primarum qualitatum, puta caloris, frigoris, humiditatis et siccitatis. Anima vero rationalis, inquit, quæ species est animæ, non est aliud quam temperatura cerebri: unde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, et homo moritur; cum ergo temperatura hæc interest, videtur et anima rationalis interire: ita ipse. Verum antecedens est falsum; anima enim rationalis non est temperatura qualitatum, sicut enim esset corporea, cum sit spiritalis, imo purus spiritus. Unde Galenus refellit Isidorus Pelusiotus, lib. III, *epist. 424*. Pythagoras vero, Plato et ceteri censere eam esse immortalem. Unde et Heracitus, *epist. ad Amphidamantem*: « Non o cumbet, ait, morbo Heracitus, morbus occumbet Heraciti, etc. Corpus descendet ad fatalem locum; at animus non decedet, cum sit im-

Galenus ait animæ mortalem.

Animam immortalem censent Pythagoras, ceterique philosophi.

mortalis, in cœlum evolatib sublimis. Eum accipient aethera domicilia, et Ephesos criminabos. Versabor non in hominibus, sed in diis. » Idem asserit Cicero in *Somnio Scipionis*, et Quintilianus, *Declam.* I, § 18, ubi ait: « Animam vero flammæ vigoris impetum, perennitatemque non ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant et quo atri torquentur axes, inde venire, unde rerum omnium auctorem parentemque spiritum ducimus, nec intorere, nec solvi, nec illo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effugerit, et exonerata membris mortalibus, levi se igne instravit, petere sedes inter astra, donec in alia fata sæculo pugnantem transmigret. Deinde prioris corporis meminisse: inde evocatos prodire manes, inde corpus et vultus et quidquid videmus accipere, occurrere suis imagines caras aliquando, et oracula fieri, et nocturnis admonere preceptis, sentire quæ mittamus inferias, et honorem percipere tumulorum. »

Clemens Alexandrinus, lib. IV *Stromatum*, sub finem: « Admiror, inquit, Epicharmum qui aperte dicit: Si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superius manet in cœlo spiritus. Et Poetam Lyricum canentem: Impiorum autem animæ sub cœlo volant in creuentis doloribus; piorum autem in cœlis habitant, cantibus beatorum principum canentes in hymnis. Non ergo hæc de cœlis anima ad ea quæ sunt deteriora demittitur: Deus enim facit omnia ad ea quæ sunt meliora; sed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo et iustitia, cœlum terra commutat. » Plures philosophorum sententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus, lib. IX *De Perenni philo.*

Præclare Alphonsus Aragonie rex revolvens opera Senecæ, rogatur cur animus hominis ita esset insatiabilis, respondit: « Animus hominis a Deo profectus, non prius conquiescit, quam eo redeat, unde profectus est. » Ita olim Lucretius:

Cœlit enim retro de terra quod fuit ante
In terrâ; sed quod missum est ex ætheris oris,
Id rursum cœli fulgentia templa receptat.

Et Neotericus:

Cœli ratio in animo, terræ est in corpore.
Cui magnus animus est, et magnum nihil.

Perro longe major meliorque philosophorum numerus censuit quidem hominum animas post mortem corporis ascendere sursum, sed huic sententiæ sua quisque addidit commenta et fabellas. Ita censuit Trismegistus, Orpheus, Socrates, Musæus, Pherecydes Pythagoræ magister, Aratus, Homerus, Empedocles, Seneca, Virgilius, Phocylides, cuius est illud:

Defunctis superest vita, et dii dædalo creantur;

quod respondet illi sententiæ Christi: « Erunt sicut angeli Dei in cœlo », *Matth.* XXII, 30. Citat eos

Eugubinus, lib. IX. Verum Plato addidit animas sapientum et fortium eveni in cœlum ad stellas, quæ eis ante descensum in corpora dominabantur; Aristoteles ad aërem; Virgilius, lib. VI *Æneid.*, ad Campos Elysios; Stoici ad lunam, quos secutus Lucanus ita canit, lib. IX:

Quodque patet terras inter Inque metas
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocens vita, patientes ætheris imi
Fecit, et æternos animam collegit in orbis.

Horum errores recenset et refutat Tertullianus, lib. *De Anima*, cap. LIV. Ad dicit Gregorius Nyssenus (vel potius Nemesius; huic enim adscribitur hic liber in *Biblioth. SS. Patrum*, tom. IX editionis secundæ), lib. II *Philos.* cap. VII, Ethnicos omnes, qui animam immortalẽm dicere, animarum transmigrationem in alia et alia corpora unanimi consensu docuisse, cum tantum circa animarum formas, locum et statum diversa sentirent. Fides vero catholica docet animas impiorum ab initio mundi illico a morte in infernum detrudi; justorum vero, quæ purgatione egent, in purgatorio amandari, ubi cum plene purgate fuissent, ante Christum in limbum patrum migrasse, post Christum vero statim in cœlum recipi, ut definit Concilium Florentinum in *Decreto unionis*. Errant ergo Calvinus et Novantes, qui censent animas in antro delitescere, aut dormire usque ad diem iudicii extremi.

Denique immortalitas animæ conjuncta est cum numine, sive providentia et iustitia Dei; hæc enim decet impios, qui in hac vita opprimunt pios, in altera punire, ac pios premiare. Hinc qui negant immortalitatem animæ, mox negant Numen, suntque athei. Vice versa, fides immortalitatis animæ et spes felicitatis ejusdem hominem excitat ad omnem virtutem, quantumvis arduam. Ita martyres ad martyrium accendebantur spe future vite, ut patet in *Machab.* cap. VII. Quin et Socrates injuste damnatus ad mortem, gaudebat quod animus corpore, velut carcere, liber inciperet sui esse juris, meliusque quam ante victurum foret, ut refert Plato et Laertius in ejus Vita. « Cyrus moriens filiis suis ait: Nullo modo, illi, hoc unquam mihi persuasit, ut animus vivat, donec fuerit in corpore mortali; cum vero ab hoc solutus fuerit, moriatur, » ait Xenophon et Cicero in *Catonæ*. Alphonsus Aragonum rex maximum argumentum immortalitatis sibi videre dicebat, quod corpus in hac vita decrescere, ac per omnia membra suos quasi fines et terminos habere videret; animos vero quanto ad annos accederent, tanto magis intelligentia, virtute et sapientia cresceret.

Mystice S. Hieronymus: « Homo, inquit, est iustus: jumentum est peccator; aut homo est vir eruditus, jumentum est simplex et rusticus, de quibus dicitur *Psal.* XXXV, vers. 8: Homines et jumenta scilicet, Domine; et *Psal.* LXXII: ut

jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum. Et in omnibus Prophetis homines et pecora in Jerusalem salvanda dicuntur, et impleri terram repositionibus pecoribus et armentis. Quis scit iterum sanctus, qui hominis appellatione dignus est, ascendat in cœlum; et utrum peccator, qui jumentum vocatur, descendat in terram? fieri enim potest utrumque pro incerto vite hujus et lubrico statu, ut et justus concedat, et peccator resurgat; et nonnunquam evenit ut rationalior et eruditus il. Scripturis, id est homo non circumspicte, et ut scientia sua dignum est, vivat, et deducatur ad inferos; et simplicior quisque atque rusticior, qui jumentum hominis comparatione dicitur, melius vivat, et martyrio coronatur, ac paradisi sit colonus. »

Sic et Auctor *Catonæ Græcæ*: Aseendens sursum, inquit, ascendere ad sublimem virtutis statum; descendere deorsum, est rari in profundum vitiorum, q. d. « Ne per ea quidem, quæ justus et injusti faciunt, dignosci plane ante iudicium possunt. Multi quippe injusti ad justitiam transierunt, et in sublime erecti sunt; et contra multi justus iustitia excederunt, seseque in vilitate demerserunt. »

Præclare S. Gregorius Nyssenus, lib. *De Virginitate*, cap. V: « Ul porcorum oculi, inquit, natura in terram conversi, miraculorum rerum celestium aspectum non habent: sic animus corporis luxu perditus, cum ad humilia et ea quæ sunt peccatum inclinatus sit, non cœlum amplius, neque reliquarum rerum convenientiam et decorem cernere poterit. Quare ut voluptatem divinam et beatum animus noster quietus ac liber maxime respiciat, ad nullas omnino res caducas et terrenas se ipse convertet, neque earum voluptatum participet, quæ ad communis vite indulgentiam comparate sunt, sed omnem pulvis amoris vim a rebus corporis ad eam tradnet pulchritudinis contemplationem, quæ et corporis expert est et mente cernitur. »

Et Julius Firmicus, lib. I *Astron.* cap. II: « Animus, inquit, qui immortalis est, si a vitis ac libidinis terreni corporis fuerit separatus, ac suæ originis et seminis constantiam retinens, vim suæ majestatis agnovit, omnia quæ difficilia atque ardua putantur, facile divine mentis investigatione consequetur. Dic mihi quis in cœlo iter magis vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excessit? quis potestates cognovit herbarum? cui se tota natura divinitatis ostendit et prodidit, nisi animo, qui ex celesti igne profectus ad regimen et gubernationem terrenæ fragilitatis immisus est? Ipse hujus scientiæ rationem, ipse computos tradidit, ipse solis ac lunæ et cæterarum stellarum, quæ a nobis errant, et a Græcis vero planetæ dicuntur, cursus, regressus, stationes, societates, augmenta, ortus, occasus monstravit, et in fragilitate terreni corporis constitutus, brevi majestatis suæ recollectione hæc omnia, ut traderet, non didicit, sed agnovit, » quod ul-

timum cum grano salis accipe, ne in Platonis errorem, scilicet scientiam nostram esse duntaxat reminisceniam eorum quæ prius scivimus, incidamus.

§ 2. Et DEPREHENDI NIHIL ESSE MELIUS, QUAM LÆTARI HOMINEM IN OPERE SUO, ET HANC ESSE PARTEM ILLIUS. QVIS ENIM EUM ADDUCET, UT POST SE FUTURA COGNOSCAT? — Multi rursus censent Salomonem loqui in persona Epicurorum, aut sua, dum desiperet, et voluptatibus indulgeret. Ita Thaumaturgus, Olympiodorus, Bonaventura, Hugo Victorinus et alii, quin et S. Gregorius, IV *Dialog.* cap. IV, quasi hic idem dicat quod Epicurus: « Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. » Audi S. Gregorium: « Salomonis liber, in quo hæc scripta sunt, Ecclesiastes appellatus est; Ecclesiastes autem proprie concionator dicitur. In concione vero sententia promittitur, per quam tumultuosas turbas seditio comprimitur. Et cum multi diversæ sentiant, per concionantis rationem ad unam sententiam perducuntur. Hic igitur liber idcirco Concionator dicitur, quia Salomon in eo quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, ut ea per inquisitionem dicit, quæ fortasse per tentationem imperia mens sentiat. Nam quot sententias quasi per inquisitionem movet, quasi tot in se personas diversorum suscipit; sed concionator verax, velut extensa manu, omnium tumulos sedat, eosque ad unam sententiam revocat, cum in ejusdem libri termino ait: Finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, et mandata ejus observa. Hoc est enim omnis homo. » Et post nonnulla: « Quis, et bibat, et fruatur lætitia ex labore suo. » Et longe inferius subjungit: « Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. Si enim bonum est manducare et bibere, melius fuisse videbatur ad domum convivii pergere, quam ad domum luctus. Ex qua re ostenditur, quia illud ex infirmitatem persona intulit, hoc vero ex rationis definitione subjungit. »

Melius S. Hieronymus, Auctor *Catonæ Græcæ*, Lyranus, Hugo Victorinus, Tifelmanus et alii censent hæc dici ex persona Salomonis et sapientum, idque duplici sensu: *priori*, quasi dicat: Supposita animi immortalitate, iudicio divino et celesti felicitate, quæ pauci cognoscunt, deprehendi a concelso nihil melius in hac vita esse, quam lætari hominem in opere suo, ut scilicet lætus incumbat operibus honestis et sanctis, præsertim charitatis et elemosynæ; hæc enim sunt opera hominis quæ homo est, puta ratio et mentis conformia, quibus ad finem suum, puta ad celestem gloriam perducatur.

Secundo et germane, ex similitudine hominis cum brutis, præsertim in morte, colligit nihil esse melius quam nihil vanis que curis et sollicitudinibus de rebus futuris valedicere, ac se dare honeste et modeste lætitiæ, ut faciunt cætera animalia, quæ nobis temperantiæ, fortitudinis, lætiti-

tia, caeterarumque virtutum dant exempla, q. d. Saltem, o vanissime homo, qui nihil præ brutis sublimius, nil melius sapias, conare tamen sapere quod sapienti illa; pelle inanes animo curas, præsentibus ulere frugaliter, futurorum cupiditatem abijce; et animum relinquere liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque juvenisimæ animi tranquillitati. Ita Pineda, Lorinus et cæteri.

Lætar ergo in opere suo est frui bonis labore suo parvis; frui, inquam, non ad libidinem, sed secundum rectam rationem, quæ dicitur ut ex illis tibi primo, deinde aliis per elemosynas caeteraque opera bona beneficias. Virtus enim parit veram solamque lætitiã, intemperantia vero et vitium parit nauseam et molestiam. Ita S. Hieronymus, Lyranus et alii. Ille enim proprie est labor suus, quia nil tam nostrum, quam beneficium ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrii gratia Dei adjuvati et imbuti.

Et S. Hieronymus: «Nihil est ergo, ait, bonum in vita ista, nisi quod lætatur homo in opere suo faciens elemosynam, et futuros sibi thesauros in regno colorum preparans. Hanc solum habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, et quæ nos post mortem sequetur.» Hoc enim sensu conclusionem hanc ex similibus rerum vanitate intulit vers. 12, et cap. II, vers. 24, ubi similis modo dixit hanc esse partem, id est sortem illius, ut scilicet sibi consulat, non suis hæredibus. Id clare significat Chaldeus dum vertit, *tandemque perspicio nihil esse in hac vita melius quam ut exhalaretur homo in optimis operibus, comedatque et bibat, et animum lætitiã affectat. Hæc enim ei optima pars in hoc sæculo assignata est, ut futuram sibi vitam conciliet. Cur enim sic epud se loquitur homo: Quorsum mihi divitiarum erogatio, ut iustitiam colam? Satius est ut eas liberis meis relinquam, aut meipsum extrema senectute colam. Quis enim ipsum adducet, ut videat quæ post eum futura sunt?*

Mystice S. Augustinus (licet ipse id velit esse litterale), lib. XII De Civitate, cap. XX, hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: «Non est bonum homini, nisi quod manducabit et bibet; quid credibilis dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ hujus pertinet, quam sacerdos ipse mediator Testamenti novi exhibet secundum ordinem Melchisedech, de corpore et sanguine suo? id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris Testamenti, quæ immolabantur in umbra futuri: propter quod etiam vocem illam in psalmo tricesimo nono ejusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium et oblationem noluit; corpus autem perfecisti mihi, quia pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus ejus offertur, et participantibus ministratur.» Probat id hæc ratio: «Nam istum Ecclesiasten in hæc sententia manducandi et bibendi, quam sæpe repetit, pluri-

munque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait: Melius est ire in domum luctus, quam ire in domum potus,» Eccl. vii. Et paulo post: «Cor, inquit, sapientium in domo luctus, et cor insipientium in domo epularum.» Sic et Philastrus, lib. De Hæresibus, sub finem, ubi impugnat Epicureos.

QUIS ENIM EUM ADDUCET (ad hanc notitiã, ait Lyranus) UT POST SE FUTURA COGNOSCAT? — Caræpensis, quis indicabit illi quid post ipsam futurum sit?

Varii varie hoc exponunt: primo, Epicurei, q. d. Fruere bonis hujus vite, indulge ventri et vanitati, quia hæc certa sunt; futura vero bona, sequæ ad animæ immortalitatem, dubia et incerta.

Secundo, q. d. Fruere bonis hujus vite, dum vivis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thamaurgus. Adidde Olympiodorus, non dabitur reditus ad vitam, ut penitentiam agas.

Tertio, Pineda censet hic tangi illam questionem, an scilicet animæ necdum beate cognoscant ea quæ circa suos in terris aguntur, usque intersint. Respondet enim negative, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S. Augustinus, lib. De Cura pro mortuis, cap. XII et seq.

Quarto et genuine, q. d. Fruere honeste et modeste bonis tuis, nec futura, aut futuros hæredes respice, quia hæc est pars et sors tua, quam scis et tenes: quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, ut scilicet cognoscas quales habiturus sis hæredes, cum illi tibi plane incerti et dubii sint? Quis rursus te adducet, ut cognoscas quo anima tua post mortem itura ad limbum, peractura sit, an scilicet in cœlum, an in infernum? Sufficiat tibi honeste et modeste vivere, ut ad limbum et sinum Abrahæ deducaris, ubicunque ille sit. Quare noli te anxie vexare et ex cruciare, ut cognoscas quid post mortem animæ tuæ, vel hæredibus tuis eventurum sit. Ita S. Hieronymus, Chaldeus, Hugo Victorinus, Dionysius et alii. Hoc enim sensu hanc clausulam, sive conclusionem usurpavit cap. II, vers. 24. Redit enim hic ad insignem et communem illam præ cæteris vanitatem, quæ avari magno labore et cura opes congerunt, easque reconducunt filiis, nepotibus, aliisque incertis, et sæpe ingratis stultisque hæredibus, itaque genitum suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, ut vers. 12, et cap. præced. vers. 18, 19, 20, 21 et seq. Insuper, posito quod homini cuiquam non possit persuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo sæculo frequens erat, persuadet et saltem ut bonis suis recte et frugaliter utatur, eaque ipsemet rite dispenset.

Denique hæc gnome torqueri potest in nimis anxios, qui curiose et scrupulose se vexant incertitudine suæ prædestinationis et reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma semper animo ver-

sant: Nescis an sis a Deo prædestinatus, an reprobatus; nec potes Dei prædestinationem, vel reprobationem avertere, vel mutare. Si ergo ab æterno Deus te reprobavit, quidquid agas damnaveris; sin te prædestinavit, quidquid agas salvaberis. Quid ergo agam incertus et anceps? quo me vertam? quis mihi dicit an reprobus sim et damnandus, an prædestinatus et salvandus? quis scit an spiritus meus ibit sursum in cœlum, an deorsum in tartarum. Hisce recte opponas hanc gnomen Salomonis: fruerè honeste et modeste tuis bonis et Dei donis ad tuam aliorumque salutem, et cave peccata ac letus Deo servito: ita certo salvaberis. Noli ergo scrutari secretum prædestinationis et reprobationis; hoc Dei est: illi ergo illud committe et resigna. Quis enim te adducet in altam illam divinitatis speculam, ut futura, quæ in ejus presentia et prædestinatione recondita sunt, prævideas et prænoscas? Hæc ra-

tionatione anxietatem hanc, et tentationem ex incertitudine prædestinationis conceptam, dispellit S. Augustinus socius S. Francis, vir magnæ prudentiæ et sanctitatis, et Thomas a Kempis, lib. I De Imitatione Christi, cap. ult. de seipso narrat: «Cum, inquit, quidam anxius inter metum et spem frequenter fluctaret, et quadam vice morore confectus in ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostravisset, hæc intrare se vultu dicens: O si scirem quod adhuc perseveraturus essem! statimque audivit intus divinum responsum: Quid, si hoc scires, facere velles? Fac nunc quod tunc facere velles, et bene securus eris. Moxque consolatus et confortatus divine se commisit voluntati, et cessavit anxia fluctatio. Noluitque curiose investigare, ut sciret quæ sibi essent futura; sed magis studuit inquirere, quod scire voluit. Deum bene placens et perfectè, ad omne opus bonum inchoandum et perficiendum.»

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum judiciorum et iudicium, de quibus epist. cap. III, vers. 16, transit ad vicinam quandam, eamque universalem et insignem mundi vanitatem et afflictionem, scilicet calumniam, id est mendacium, vim et fraudem, quæ ubique grassatur. Videmus enim ubique properes et imbecilles a doctis et potentibus injuste vexari et opprimi. Inde vers. 2, transit ad affluem invidiam, ac vers. 5, ad desiderium; mox vers. 7, ad avaritiam ejus qui, cum herede caret, laborat assidue, non sibi, sed incerto successoris, cuius occasione vers. 9, alterat damna solitudinis et comoda societatis; mox vers. 13, proponit regum et reginarum vanitatem. Denique vers. 17, proponit obedientiam stultorum victimis.

Hinc liquet argumenta hujus capituli esse varia, nec inter se conexa: nam ab una vanitate transit ad aliam disparè et diversam, uti idem in Proverbiis, et Siracides in Ecclesiastico variis materiis disparatè eodem capite sine nexu et ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad unumque scopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda et aliis, Solomone, sicut cap. I ostendit vanitatem scientiarum humana industria acquisitarum, et cap. II deliciarum, et cap. III longævitas sive desiderii longa et diuturna vita, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi et dominandi, quæ sita est in bonorum cupiditate et ambiv, ac libidine regnandi; hujus enim vanitatem demonstrat sex argumentis: primo, quod illa pariat tyrannides, scilicet pauperum calamitatem et oppositiones, vers. 1; secundo, quod pariat invidiam, vers. 4; tertio, quod pariat desiderium et avaritiam, ut opes per fas et nefas corradat, quibus aliis præcellat, vers. 4 et seq.; quarto, quod pariat bonorum solitudinem, quæ superbe amicos præ se contemnat, velutque solus omnibus emens, vers. 7 et 8; quinto, quod ex hac superbia oriatur stultitia, vers. 9 et seq.; sexto, ex regni brevitate et instabilitate, quod super rex regno deiciatur, et pauper ad regnum evehatur, vers. 14. Unde colligendum relinquat in tanta regnandi vanitate nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca, vers. 17, concludit nihil esse melius pietate et Dei cultu: in hoc enim sitam esse veritatem et stabilitatem, veramque et stabilem felicitatem.

1. Venti mendalia, et vidi calumnias, quæ sub sole geruntur, et lacrymas innocentium, et neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudavi magis mortuos, quam viventes: 3. et feliciorum utroque judicavi, quod necdum natus est, nec vidit mala quæ sub sole fiunt. 4. Rursus contemplantus sum omnes